

Seyyahların Gözünden Türklerde Sükûnet

Tranquility in Turks Through the Eyes of Travelers

Halil İbrahim TOPALAK

Dr. Şehit Mustafa Can Anatolian High School, Osmaniye, Türkiye

Dr. Şehit Mustafa Can Anadolu Lisesi, Osmaniye, Türkiye

Orcid: 0000-0002-9960-946X ibocemil_17@hotmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Topalak, H. İ. (2024). Tranquility in Turks through the eyes of travelers. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 64, 204-214.

Topalak, H. İ. (2024). Seyyahların gözünden Türklerde sükûnet. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 64, 204-214.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 01 April/Nisan 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 12 June/Haziran 2024

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 64 **Pages/Sayfa:** 204-214

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Halil İbrahim Topalak)

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Kadim bir millet olan Türkler, dünyanın farklı yerlerine dağılmış olmakla birlikte bazı özelliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Korumayı başardıkları bu özelliklerden biri hayatlarının her aşamasında kendini hissettiren, önemli değerlerden biri olan sükûnettir. Bu bilgilerin çoğunu ise bizzat Türkleri ziyaret etmiş, onların arasında kalmış, onları yakından tanıma fırsatı bulmuş seyyahların bize bıraktığı eserlerden öğreniyoruz. Bunların bize bıraktığı eserlerde Türk kültürü ve tarihi hakkında emsalsiz bilgiler bulunmaktadır ki bu bilgilerden biri Türklerin sükûnetidir. Dünyanın muhtelif bölgelerine dağılmış Türklerin arasında bulunmuş bu seyyahların sükûnet konusunda birbirini destekleyen, tamamlayan ve birbiriyle örtüşen bilgiler verdiği görülmüştür. Hatta bazı seyyahlar, takdirle karşıladıkları bu davranışların kendi ülkelerinde olmamasından yakınmışlar, kendi ülkelerini bile eleştirmekten imtina etmemişlerdir. İşte, bu çalışmada Batılı seyyahların gözlemlerinden hareketle Türklerin önemli bir meziyeti olan sükûnet, metin tahliline dayanarak ele alınıp incelenmiştir. Çalışma sonucunda Türklerin kaba, kavgacı, barbar olduğu gibi önyargıların asılsız olduğu; aksine Türklerin kavgadan, çatışmadan uzak sakin bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Huzur, kültür, gezgin, Türkler.

Abstract

Being an ancient nation, Turks have managed to preserve some of their characteristics despite being scattered in different parts of the world. One of these characteristics they have managed to preserve is tranquility, which is one of the important values that makes itself felt at every stage of their lives. We learn most of this information from the works left to us by travelers who personally visited the Turks, stayed among them and had the opportunity to get to know them closely. In the works left to us by these travelers, there is unique information about Turkish culture and history, one of which is the tranquility of Turks. It has been observed that these travelers, who were among the Turks scattered in various parts of the world, gave information about tranquility that supported, complemented and overlapped each other. Some of these travelers even complained about the absence of these behaviors, which they appreciated, in their own countries and did not refrain from criticizing even their own countries. Thus, in this study, based on the observations of Western travelers, tranquility, which is an important virtue of the Turks, is examined and analyzed based on textual analysis. As a result of the study, it was seen that prejudices such as Turks being rude, quarrelsome and barbaric are groundless; on the contrary, it was seen that Turks have a calm structure far from fighting and conflict.

Keywords: Tranquility, culture, traveler, Turks.

Giriş

Konuya geçmeden önce “sükûnet” sözcüğünün anlamlarına bakmakta fayda var. Sözlüklerde “sükûnet” sözcüğü “1. Durgunluk, dinginlik, dinme, azalma. 2. rahat” (Devellioğlu, 1996, s. 969), “1. Durgunluk, 2. Rahat, 3. Durma, dinme, azalma” (Özön, 1987, s. 769), “1. Dinginlik, 2. Huzurlu, rahat olma; sükûn, 3. Dinme, yatışma”¹ anlamları taşımaktadır. Bu çalışmada kullanılan “sükûnet” sözcüğü, sözlüklerde geçen “dinginlik, sükûn” anlamlarında kullanılmıştır. Buradaki “dingin” sözcüğünün anlamı ise sözlükte “durgun ve sessiz durumda olan, devinim durumunda olmayan” (Püsküllüoğlu, 2004, 170) anlamı taşımaktadır. Bu çalışmada “sükûnet” sözcüğü daha çok sözlükteki “durgun ve sessiz durumda olma” manasında kullanılmıştır. Sözlüklerdeki anlamlardan hareketle bu çalışmada Türklerin sessizliğine, sakinliğine², gürültüden patırtıdan uzak olmasına vd. değinilmeye çalışılmıştır.

Dünyanın en kadim uluslarından biri olan Türkler, ilk ortaya çıktıklarından günümüze kadar çeşitli devletler kurmuş, farklı coğrafyalara göç etmiş, farklı kültürlerle temas halinde olmuş, farklı dini inançları benimsemişlerdir. Dünyanın farklı yerlerine dağılmalarına, farklı kültür ve dinlerle temas kurmasına karşın Türklerin değişmeyen veya az değişen karakteristik değerleri vardır. Hemen hemen tüm yerli ve yabancı bilim insanları; Türklerin savaşçı, cesur, gözü pek, disiplinli olmasına dikkat çekmişler, bununla ilgili oldukça malumat vermişlerdir. Ancak Türklerin biraz önce saydığımız meziyetleri kadar önemli bir meziyeti olan “sükûnet” değerine pek değinilmemesi ilginçtir. Türk kültürü üzerinde yapılan çalışmalara baktığımızda âşıklık geleneği, türkü, masal, efsane, halk hikâyesi, mani, halk hekimliği, halk inançları gibi birçok konuda pek çok çalışma yapıldığını görmemize karşın Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan sükûnet konusuyla ilgili derli toplu bir çalışmaya tesadüf edemedik.

Örneğin YÖK Ulusal Tez Merkezinde “sükûnet” sözcüğü ile yaptığımız taramada tek bir yüksek lisans tezinin yapılmış olması³, oysa halk biliminin bir alt kolu olan “Halk hekimliği” ile yaptığımız taramada altmış sekiz adet, “Türkü” ile yaptığımız taramada ise üç yüz yetmiş dört çalışma yapılmış olması⁴, diğer konuların oldukça çok çalışılmasına karşın Türk karakteristiğinin önemli bir özelliği olan sükûnet konusunun ihmal edildiğini göstermektedir. Oysa başta Türkler olmak üzere Doğu milletlerinin bu özelliğine aşağıda göreceğimiz üzere birçok seyyah dikkat çekmiştir. Konuyu aydınlatmak adına bir örnek vermekte fayda var. Örneğin 1906 yılında Osmanlı ve Suriye’yi ziyaret etmiş ABD’li H. Davenport ise bu konuda genel olarak şunları söylemiştir: Kimsenin acelesi bulunmamaktadır. Herkes ağırbaşlı hareket etmekte ve yavaş yavaş yürümektedir. Burada ne 08.17 trenine yetişmek amacıyla koşmaya ne de feribot için telaşa gerek var. ‘Doğu’yu aceleye getiremeyeceğinizi’ öğrenene kadar bu sükûnet hali çok garip görünmektedir (Davenport, 2020, s. 131). Türklerin bu özelliğinin ihmal edilmesi, bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etmiştir.

Kültür bilimiyle yakından ilgilenenler bilirler ki antropologlar hem diğer kültürleri kendi bakış perspektiflerinden anlamak hem de kendi kültürlerini sorgulamak amacıyla farklı toplumların yaşayış biçimlerini araştırırlar (Lavenda ve Schultz, 2018, s. 28). Bizim çalışmaya esas aldığımız seyyahlar her ne kadar antropolog olmasalar da verdikleri bilgiler itibarıyla antropologlara kısmen de olsa benzemektedir. Ayrıca bazı seyyahlar, Türklerde var olan bir kültürel öge ile kendi ülkelerindeki aynı kültürel öge hakkında kıyas yapmışlar; sorgulamışlar, anlamaya çaba sarf etmişlerdir. Bir toplumu anlamamanın en iyi yolu, o topluma dışarıdan bakmak şeklinde olduğu artık bilinen bir gerçektir. Doğaldır ki bir toplumun üyesi, her gün veya belli zamanlarda yaptığı bazı davranışları alışkanlıktan dolayı fark etmeyebilir, gözden kaçırabilir. Ancak dışarıdan biri; bu tip ayrıntıları, farklılıkları gözden kaçırmaz. İşte, Türklerin arasında bulunmuş, onları tanımaya, anlamaya, yorumlamaya çalışmış Batılı seyyahlar ve zamanın tarihçileri bu tür ayrıntıları kaçırmamış ve eserlerinde yer vermişlerdir. Dahası, bu tür ayrıntılara kitabi bilgilerden ziyade bizzat kendilerinin tanık olması ayrı bir önem taşımaktadır. Türkler hakkında hemen hemen her konuda birinci elden bilgi veren ve Türk kültürü ve tarihi açısından pek ehemmiyetli olan bu bilgilerden biri de Türklerin sükûnetidir. Aşağıda ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi birçok seyyahın bu konuda hemfikir olması, hiç de tesadüf değildir. Bir yabancıdan gözünden aktarılan bu konudaki bilgiler; Türklerin sanıldığı gibi kaba, fütüvvetiz, kavgacı, anarşist bir niteliğe sahip olmadığını; aksine oldukça sakin, mütevazı bir yapıya ve yaşama sahip olduğunu göstermektedir.

¹ <https://sozluk.gov.tr/>

² Sükûnet ile aynı kökten gelen “sakin” sözcüğünün anlamlarından biri de “uslu, kendi halinde olan” anlamı taşımaktadır (Devellioğlu, 1996, s. 915) ki bu çalışmada bu manası daha ön planda kullanılmıştır.

³ Bu çalışma, haddi zatında doğrudan Türklerin kültürel özelliklerinden biri olan sükûnetiyle ilgili olmayıp iki şehrin hızla nüfusunun artmasıyla ilgilidir.

⁴ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Bu çalışma, tamamen kitabi bilgilere dayanmakta olup metin tahliline dayanarak ele alınmış, incelenmiş, yorumlanmış ve bir sonuca ulaşılmıştır. Öncelikle Türkler hakkında bilgi veren kaynaklar taranmış, incelenmiş ve okunmuştur. Çalışmamızda birinci el kaynaklar olan seyyahların notlarına ve zamanın tarihçilerine öncelik verilmiştir. Bu kaynaklar içinde en çok bilgi, Osmanlılar hakkındadır. Öyle ki XV. asrın başlangıcı ile XX. yüzyıl arasında Anadolu'ya birçok Batılı seyyah gelmiş, eserlerinde Türklerle ilgili değerli bilgiler aktarmışlardır (Gibbons, 2017, s. 233). Dolayısıyla çalışmada Osmanlılara daha çok yer verilmiş, hatta "Osmanlı Türklerinde Sükûnet" adı altında bir başlık açılmak zorunda kalmıştır. Türkler hakkında bu konuyla ilgili bilgiler verilirken Türklerle hemen hemen aynı kültürel özelliklere sahip olan Moğollara da zaman zaman yer verilmiştir. Böylece konu daha açık bir hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Burada bir hususu belirtmekte yarar var. Türklerin bu özelliğinin onların folkloruna sirayet edip etmediğini merak ettik. Bu yüzden Türk folkloruyla ilgili yapılmış derlemelere baktık ve okuduk. Bu araştırmalarımız neticesinde Türk halk edebiyatı örneklerinde bu konunun çok fazla yer aldığını tespit ettik. Sonuç olarak seyyahların, tarihçilerin, kronikçilerin verdiği bilgilerle Türk halk edebiyatındaki örneklerin birbirini doğruladığı, desteklediği, tamamladığını gördük. Bu çalışmamızda bu yansımaları yer veremedik. Buna hem bu çalışmanın hacimsel boyutunun engel olması hem de bunun ayrı bir çalışma gerektirecek kadar geniş bir konu olması etken olmuştur. Bu yüzden bu konuyu, ayrı bir çalışmada ele almayı uygun gördük ki bu çalışmayı da zaten büyük oranda hazırlamış bulunmaktayız.

1. Osmanlılarda Sükûnet

Osmanlı Devleti uçsuz bucaksız bir toprağa hükmetmiş büyük bir devlettir. Asli unsuru Türk olan Osmanlılar, Orta Asya'dan getirdiği bazı adabı muaşeret unsurlarını korumayı başarmışlardır. İslam dininin bu kuralları devam ettirmesinde elbette önemli bir etkisi olmuştur. İşte, Osmanlı Türklerinin karakteristik özelliklerinden biri onların sakin ve sükûnet halidir. Osmanlı sarayının bu konuya oldukça dikkat ettiğini görmekteyiz. Osmanlı sarayında gürültüden kaçınmak için işaretlerle konuşmak bir âdettir. Bu, sarayda o denli yaygındır ki bu dili öğrenmeyen ve düşündüğünü ifade için kullanamayan neredeyse tek bir kişi bile yoktur. Çünkü padişahın huzurunda yüksek sesle konuşmak saygı noksanlığı manasına gelmektedir. Öyle ki saray sakinleri, bu sessiz lisanı o denli çok kullanırlar ki hiç konuşmadan birbirlerine bir hikâyeyi baştan sona kadar anlatabilirler. Bu bilgileri aktaran İngiliz yazar, bu duruma şaşırarak olacak ki "Bunda sanki bir edep ve haşmet varmış gibi" sözlerini söylemiştir (Ricaud, 2012, 25, 55). Bundan başka Osmanlılarda, gelecekte devlet hizmetinde görev alacak olan devşirilmiş çocukları çeşitli eğitimlerden geçirirlerdi. Bu çocuklara sarayda ilk öğrettikleri hasletlerden biri ise "sükûtu muhafaza etmek" tir (Ricaud, 2012, s. 41). Verilen bu bilgiler, "Ön tekerlek nereye giderse art tekerlek de oraya gider"⁵ atasözünün doğruluğunu ispat eder niteliktedir. Çünkü bu hususiyet, aşağıda detaylı olarak göreceğimiz üzere Osmanlı'nın en tepesinden en tabanına kadar tüm kesimlerinde görülmektedir.

1.1. Osmanlı Ordugâhında Sükûnet

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı zamanında Anadolu'yu ziyaret etmiş, Anadolu'da esir kalmış veya başka amaçlarla Türkler arasında bulunmuş birçok seyyah ve tarihçi bulunmaktadır. Yüzyıllara göre bir sıralama yapacak olursak ilk olarak Macaristanlı György ile başlayabiliriz.

1438-1458 yılları arasında Türklere esir düşen Macaristanlı György, Türklerin birçok kültürel özelliğine dikkat çektiği gibi muazzam sayıdaki ordusundaki hem askerlerin hem de askerlerin üzerine bindiği atların sükûnetine, disiplinine dikkat çekmiştir. Macaristanlı György, Türk ordusunun bir arada olduğu zamanlardaki hem askerlerin hem de atlarının sessizliğine, disiplinine tam bir hayranlık duymaktadır. Bu da Türklerin sadece kendilerinin değil; atlarını bile ehliştirdiğini, onlara dahi sükûneti aşıladığını, onlara hükmedebildiğini göstermektedir. Mezkûr yazar, bu konuda aktardığı bilgilere göre yüz bin kişilik bir orduda atların yaşı ne kadar küçük olsa bile en ufak bir gürültü duyulmaz, en ufak bir karmaşaya tanık olunmaz. Hiçbir at hoplayıp zıplamaz veya sıçrayıp durmaz. Sırayı, hizayı bozamaz (Macaristanlı György, 2009, s. 64). İşin ilginç yanı; eserinde Türklere karşı ön yargılı olan ve Türklerle mücadele etmek amacıyla Hıristiyanların neler yapması gerektiğiyle ilgili bilgiler veren bu yazarın Türklerin o muazzam kalabalıkta olan ordusunun ve atlarının sessizliğine, disiplinine hayranlığını gizleyememesidir. Osmanlıların sadece ordusu değil; sarayı, paşası gibi devletin üst ricalinin olduğu kesiminin de oldukça sükûnetli olduğunu görüyoruz. Bir örnek vermek gerekirse 1546 yılında Edirne'de Osmanlı veziriazamını çadırında ziyaret eden Batılı seyyah Joseph de Tournefort'ı verebiliriz. Tournefort, çadırın oldukça kalabalık olmasına karşın çadırda tam bir sessizliğin hâkim olduğunu gözlemlemiştir (Joseph de Tournefort, 2013, s. 46). Verilen bu son bilgi Osmanlıda devletin üst kesim ricalinde de sessizliğin kalıplaşmış bir davranış olduğunu göstermektedir. Osmanlı ordusunun sessizliğine başka

⁵ <https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=>

seyyahlar da değinmiştir. Sadece değinmekle kalmamış, bu durumun uzun süre tesirinde kalmış, bu durum karşısında hayretler içinde kalmıştır.

1546-1549 yılları arasında Osmanlı topraklarını ziyaret eden Fransız seyyah P. Belon, Silivri'deyken kendisinin çok dikkatini çeken bir hadiseye yer vermiştir. Seyyah, Silivri'deyken İran seferine iştirak edecek Türklerden teşekkül eden dört bin kişilik süvari bir ordu da aynı mola yerindedir. Bu süvari birliği, gün ağarmadan öyle bir sessizlik içinde Silivri'den ayrılmıştır ki seyyah bunların gittiklerini bile fark edememiştir. İşte, P. Belon, bu duruma oldukça şaşırmıştır. Çünkü dört bin kişilik bahsi geçen orduyla aynı alanda olmalarına karşın, bu dört bin kişilik ordu artık ne kadar sessiz hareket etmişlerse, o sırada orada uyuyan Belon, bunların gittiğini dahi fark edememiştir. Hâlbuki bu ordu, o esnada herhangi bir tehlike veya başka bir durum karşısında bile değildir. Sadece ana ordugâha giderken bir mola vermişlerdir. Belon'un şaşırması kanaatimizce normaldir. P. Belon Rodos Adası'nın kapılarında görev yapan Türk askerlerinin sükûneti karşısında yine hayretler içinde kaldığını "Bunlar öyle büyük bir sessizlik ve tevazu içinde bulunurlar ki" sözleriyle dile getirmiştir (Pierre Belon 2022, s. 42, 99). Aynı yüzyılda, hatta hemen hemen aynı yıllarda, Osmanlı ordusunun bu özelliğine bir Fransız seyyah daha dikkat çekmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1547 yılında, Fransa elçisi olarak İstanbul'a gelen Monsieur D'Aramon'a eşlik eden J. Chesneau, tuttuğu notlarda Türkler hakkında oldukça önem taşıyan bilgiler verdiği gibi Türk ordusunun düzeni ve sükûneti hakkında da malumatlar vermiştir. Kanuni'nin muazzam bir orduyla Safeviler üzerine yaptığı bir sefere Fransız büyükelçisiyle birlikte iştirak eden J. Chesneau, Türk ordusunun oldukça kalabalık olmasına karşın ordunun o denli bir düzen ve sessizlik içinde hareket etmesi karşısında hayretler içinde kalmış, bunun imkânsız bir şey olduğunu söylemekten kendini alamamıştır. Bunun yanında asker ve diğer hizmet erbabıyla sayıları bir milyona ulaşan bu orduda J. Chesneau, hiç kimsenin birbirine kılıç veya pala çektiğine de şahit olmamıştır (Chesneau, 2022: s. 67). Fransız seyyahın aktardığı bu bilgiler, Türk ordusunun sükûneti ve disiplini hakkında oldukça önem taşımaktadır. Öyle ki asker ve diğer kişilerle sayıları bir milyona yaklaşan devasa bir orduda hem düzen hem de sükûnetin hâkim olması, bunun yanında kendi aralarında tek bir kılıçlı, bıçaklı kavgalarının olmaması Türklerin sükûnete ne denli önem verdiğini gösterdiği gibi bu özelliklerinin genetik kodlarına işlediğini de göstermektedir. Türk ordusunun aynı yıllarda düzenine ve sükûnetine bir başka seyyah daha değinmiştir.

1552-1555 yıllarında Türklere esir düşen İspanyol Pedro, Türk ordusunun disiplini ve sükûneti ile oldukça önemli bilgiler vermiştir. Bu İspanyol esirin verdiği bilgiye göre Türkler savaşa çıktıklarında, çadırı ateş almasından dolayı ordugâhta bağıırıp çağırılar hemen öldürülmektedir. Ordugâhın içinde birine saldırılması halinde, bu kişinin yapabileceği tek şey sessiz sedasız karşı koymaktır. Arada vurulan bile olsa gürültü patırtı edenler öldürülmektedir. Atı boşanan kişi, gürültü çıkarmadan atını yakalayabilirse ne ala, yakalayamazsa varsın kaybolsun. Yeter ki kolladıkları ordugâhta kargaşalık çıkmasın (Pedro, 1995, s. 116). Pedro'nun aktardığı bu veriler, Osmanlı ordusunda ister savaş esnasında isterse de savaş güzergâhında aranan temel niteliğin sükûnet olduğunu göstermektedir. Her ne olursa olsun hiçbir şekilde çatışmaya, kavgaya, karmaşıklığa müsamaha edilmemekte; edilmesinin düşünülmesine dahi rıza gösterilmemektedir. Belki de Osmanlı ordusunun birçok zafere imza atmasında disiplin, kanaatkârlık, itaat, feragat gibi önemli erdemlerin yanında bu sükûnet hali de belirleyici olmuştur. Bahsettiğimiz son iki seyyahın sonra farklı yüzyıllarda Türkleri ziyaret eden başka seyyahlar da benzer bilgiler nakletmişlerdir.

1571 yılında İstanbul'a gelen Alman seyyah S. Schweigger, padişahın (Murat Han) sarayının iç avlusunda üç bin yeniçeri ve bölükbaşının bulunduğunu, ancak bunların kadınlar gibi ellerini önüne kavuşturmuş, tek söz etmeden öylece durduklarını belirtmektedir. Üç bin kişilik bir grubun olduğu yerde hüküm süren sessizliğe hayran kalan seyyah, bu kişilerin padişaha ne denli itaatkâr olduğunu, kendi ülkelerindeki aynı görevdeki kişilerin ise tam zıddı bir tutum içinde olduğunu söyleyerek bir bakıma öz eleştiri dahi yapmıştır (Salomon Schweigger, 2004, s. 71-73). Alman seyyahın verdiği bu bilgiler, Osmanlı askeri kesiminin sadece savaşlarda, molalarda değil padişahlarının huzurunda da aynı tutumu sergilediklerini göstermektedir. Buna bir örnek daha vermek gerekirse yeniçerileri verebiliriz. XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan İngiliz seyyah P. Ricaut'un verdiği bilgilere göre Osmanlı sarayında nöbet tutan yeniçeriler, büyük bir sessizlik içinde görevlerini yerine getirirler. Nöbet tutulan bu yerlerde en ufak bir gürültü dahi işitilmez. Yabancı elçilerin kabul edildiği kabul odası da aynı derin bir sessizliğe haizdir (Ricaut, 2012, s. 130-131). Aynı durumun yüzyıllar sonra bile değişmediğini yine başka bir Batılı seyyahın öğrenmekteyiz. XIX. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Gürcü seyyah G. Eristavi'nin tanık olduğu bir hadise, kendisini oldukça etkilemiştir. Tanık olunan bu olaya göre dönemin Osmanlı sultanının denizdeki geçişi sırasında askerler ciddi bir duruş sergilemişler ve görevlerini en iyi şekilde yerine getirmişlerdir (Çimke, 2021, s. 351). 1836-1839 yıllarında Osmanlı ordusunda askerî ve tahkimat uzmanı olarak çalışan H. V. Moltke, Elazığ'da paşanın ordugâhına varır. Moltke'nin ordugâhta dikkatini çeken ise birçok hizmetçi ve subayın kollarının karınlarının üzerinde kavuşturmuş olarak sessiz ve saygılı bir biçimde ayakta beklemeleri olmuştur (Moltke, 2015, s. 199). Görüleceği üzere Osmanlı askerleri, aradan dört asır geçmesine karşın son

demlerinde dahi bu önemli meziyetlerinden asla vazgeçmemişlerdir. Osmanlılarda sadece askeri kesim değil Osmanlı tebaası olan Türklerin de aynı hasletlere matuf olduğu görülmektedir.

1.2. Osmanlı Türk Tebaasında Sükûnet

Osmanlıyı ziyaret etmiş birçok yabancı seyyah, zamanın tarihçisi, kronikçisi Osmanlının Türk taifesinin her kesiminden insanların vakur ve sakin karakteristik özelliklerine dikkat çekmişlerdir. İster payitahtta olsun ister taşrada olsun hangi yaşam stilini benimsemiş, hangi işle meşgul olursa olsun Osmanlı Türkleri bu önemli meziyetlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Osmanlılar; aşağıda detaylı olarak göreceğimiz üzere boş konuşmayı, lakırdı etmeyi sevmemişler; sevmediği gibi ayıplamışlardır. Nitekim Türk dostu olan H. A. M. B. Johnstone'nun bu konudaki tespitleri oldukça ilginçtir. Türkler asla konuşmuş olmak için konuşmazlar. Boş ve anlamsız lafları sarf etmek Osmanlıların değil, Frenklerin işidir. Avrupa'da konuşma esnasında söylenmeye değsin veya değmesin bir şey söylemek makbuldür. Ancak Türkiye'de söylenmeye değmeyen sözü söylemek sahibini küçülttüğü gibi muhatap kişiye karşı da kabalıktır. Böyle bir durumda, onlara göre "söz gümüş ise sükût altındır." (Johnstone, 2009, s. 57).

1.2.1. Yerleşik Osmanlı Türk Tebaasında Sükûnet

Osmanlının sadece askeri kesimi değil hemen hemen her kesimi oldukça sessiz ve uysal bir yapıya sahiptir. Bunu yine Osmanlıyı ziyaret etmiş ağırlığını Batılıların teşkil ettiği seyyahlardan öğrenmekteyiz. Farklı yüzyıllarda Osmanlıyı ziyaret etmiş seyyahların ve görev icabı ya da başka nedenlerle Osmanlıda bulunmuş yazarların eserlerinde Türklerin sessizliğiyle ve sakinliğiyle ilgili az veya çok bilgi bulunmaktadır. Bundan başka bu yazarların ele aldığımız konu hakkında benzer bilgiler vermesi de bir o kadar dikkat çekici bir ayrıntıdır. Birinci elden bilgi veren bu eserlerden ilk olarak Osmanlı kültürü ve tarihi hakkında oldukça kıymete haiz bir eser bırakmış Avusturyalı elçi Busbecq'ten başlayabiliriz.

1554-1562 yılları arasında Osmanlı'da büyükelçilik görevinde bulunan A. G. d. Busbecq, Türkler hakkında birçok önemli bilgilerin yanında Türklerin sükûneti ve disipliniyle ilgili bilgiler de vermiştir. Sadece bilgi vermekle kalmamış, "Türkler en küçük durumlarda bile olsa düzene büyük önem veriyorlar, oysa biz en önemli durumlarda bile düzeni umursamıyoruz." şeklinde sözlerinde görüleceği üzere bu konuda Türklerin kendi ülkesinden kat be kat önde olduğunu söyleyerek öz eleştiride dahi bulunmuştur. Busbecq, zikrettiği bu sözü gelişigüzel söylememiş, görev esnasında gözlemlerine dayanarak ileri sürmüştür.

Busbecq'in gözlemlediği bir hadiseye yer vermek gerekirse Kanuni Sultan Süleyman'ın hem halk karşısına hem de askeri alay karşısına çıktığı zamanlarda bu iki kesimin takındığı tavrı verebiliriz. Türklerin sükûnetiyle ilgili oldukça önemli addedeceğimiz tanık olunan bu olay ise genel hatlarıyla şu şekildedir: Burada, düzensiz kalabalıklarda her daim duyulan mırıldanmalar, kıpırdanmalardan en ufak bir emare dahi yoktu. Herkes kendine ayrılan yerde büyük bir sessizlik içinde beklemekteydi. Ağa diye tesmiye ettikleri en önemli adamlar protokoldeki önem derecesine göre oturmuşlardı. Kalabalığın geri kalanı ise ayakta idi. Özellikle seyredilmeyi hak eden kesim ise diğerlerinden ayrı bir yerde duran ve epey bir süredir uzun bir sıra halinde hareketsiz bekleyen ve bende bunların insan mı yoksa heykel mi olduklarına dair tereddüt uyandıran birkaç yeniçeri olmuştu. Saraydan çıkışımızda, ikinci kez büyük bir zevkle padişahın korumalarının, yalnızca heybetli ve iyi ırktan değil, üstelik dikkat çekecek kadar bakımlı ve süslü atları üzerinde kışlarına dönüşlerini gördük (Dalle, 2013, s. 172-173). Tanık olduğu bu olayı anlatan Busbecq, oldukça kalabalık olan her kesimden insanın bu sessizliğine ve disiplinine hayranlığını "Bizimkilerden hiç kimse inanmasa da, her tarafta derin bir sessizlik vardı, hiçbir gürültü, hiçbir kavga, en ufak kötü davranış, hatta kızgınlık veya sarhoşlukla olağan dışı bir haykırış bile görülüyordu." cümleleriyle dile getirmiştir ve bir kez daha öz eleştiri yapmıştır (Dalle, 2013, s. 173). Aktarılan bu bilgilerden her iki kesimin gerçekten de olağanüstü bir sadelik ve sessizlik içinde olduğunu net bir biçimde görebiliyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'ın karşısında bu iki kesimin büründüğü derin sessizliğe hayran kalan Busbecq'in aklına o anda Avrupa saraylarında hüküm süren düzensizlik ya da en azından sallapatilikler gelmesi de bir o kadar dikkat çekicidir. Busbecq'ten yaklaşık yüz yirmi yıl sonra, 1670'te, Osmanlıyı ziyaret eden İngiliz Dr. J. Covel de aynı sükûnete değinmiştir.

Edirne'de Osmanlı sadrazamı Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın huzuruna çıkan J. Covel ve efendisi İngiliz konsolosu, mekândaki derin sessizlik karşısında şaşkınlığını gizleyememiş, ömrü boyunca böyle bir sessizliğe tesadüf etmediğini dile getirmiştir. Aynı sükûnete Şehzade Mustafa'nın sünnet düğünü töreninde şahit olan J. Covel, "Bu kadar kalabalık bir topluluğun düzen ve sessizlik içinde olduğunu görmek güzel bir şeydi" sözleriyle Türklerin sükûnetine dikkat çekmiştir (John Covel, 2017s. 125, 133). Osmanlı tebaasına mensup Türk kadınları da oldukça sessiz ve sakin bir meşrebe sahiptir.

Osmanlı kadınları kocalarına olan saygı ve sevgisini bile tam bir sessizlik içinde gösterdiği görülmektedir. Kocalarının ellerini tutar, saygıyla öper, kalplerine ve alınlarına koyarlar. Hatta bir zaman böyle dururlar. Batılı seyyah B. D. d. Fontmagne'ye göre bu davranış, kocalarını saygıyla yüceltmenin ve kocalarına şefkat göstermenin sessiz ve yeni bir biçimidir

(Fontmagne, 2022, s. 213). XIX. yüzyılın ortalarına doğru üç yıl İstanbul'da kalan ve Türkler hakkında önemli bilgiler aktaran C. White, dolaylı da olsa hem Türk kadınları hem de Türk erkeklerinin sakin ve sade davranışlarıyla ilintili bilgiler aktarmıştır. White'nin aktardığı bu bilgiye göre yolcu ve yük taşıyan büyük kayıklarda kendilerine ayrılan yerde oturan kadınlar; yolculuk esnasında hareketsiz ve sessizce oturmaktadır. Aynı şekilde erkekler de kendilerine ayrılan yerde başlarını denize doğru döndürüp sigaralarını tüttürmektedir. White, bu sükûnet halini "Her şey yavaş hareket ediyor." şeklinde dile getirmiştir (White, 2023, s. 49). Verilen bu bilgiler Osmanlı Türk kadınlarının da en az erkekler kadar gürültüden uzak bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın önemli tebaasından derviş ve din uluları da aynı tabiata sahiptirler.

Zahitliğin kurucuları arasında gösterilen zatların belli başlı özelliklerinden biri de sükûnettir. Mesela Kalenderîler, konuşmaksızın ve kıvıldamadan mezarlıklarda otururlardı (Karamustafa, 2023, s. 26, 53). Aynı şekilde tekkelerdeki dervişler de akşamları tam bir sükûnet içinde tekkenin avlusunda volta atmakta, ahşap bankaların üstüne oturmakta veya tefekkür halinde teşbihlerini çekmekteydiler. Mevlana ile ilgili anlatılan bir menkıbe, sofiler arasında sükûnetin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Menkıbeye göre Mevlana, bir gün oldukça meşhur bir şeyhi ziyarete gider. O sırada orada bulunan bir derviş, Mevlana'ya "Fakirlik nedir?" şeklinde bir soru sorar. Mevlana, bu soruya hiç cevap vermez. Bu soru üç kez tekrarlanmasına karşın Mevlana yine de ses çıkarmaz. Daha sonra Mevlana, izin isteyip şeyhin yanından ayrılır. Mevlana gidince şeyh, hemen soru soran derviş Mevlana'ya karşı yaptığı saygısızlıktan dolayı azarlar. Çünkü Mevlana, dervişin sorduğu soruyu ilk soruşta cevaplamıştır. Şaşırın derviş, cevabın ne olduğunu şeyhine sorar. Şeyh ise "Fakir olan kimse, Allah'ı bilmesi dolayısıyla dili bağlı olan kimsedir." şeklinde cevap vererek soruyu cevaplamış olur. Anlatılan bu olay, din ulularının sadece sesle değil, sessiz bir şekilde de iletişim kurabildiğini göstermektedir. Zaten dervişlerin genel manada iki çeşit ibadetleri vardır: sessiz ve sesli. Sessiz yani tefekkür şeklindeki ibadetin kaynağını ise Hz. Ebu Bekir'e dayandırırılar. Hz. Muhammet'in Hz. Ebu Bekir ile hicret ederken saklandıkları mağarada ona içinden zikretmeyi, yani Allah'ın adını anmayı buyurmasına bağlarlar (Garnett, 2017, s. 66, 110-111). Aynı şekilde dini ibadetlerin yapıldığı camiler de sessizliğin hâkim olduğu kutsal yerlerdir.

Camide ibadet eden Türkler; birbiriyle katiyen konuşmaz, öksürmez ve hiç tükürmezler, burunlarını asla silmezler. Şayet bu davranışlardan birini zorunluluktan yapmak mecburiyetinde kalırlarsa bunu mendilleri üzerine çok az duyulan bir sesle yerine getirirler. Gökyüzüne gönderilen iç çekmeler ve mırıldanan dileklerden başka bir ses, cami içinde katiyen duyulmaz (Clausier du Loir, 2021, s. 117; Jean Thévenot, 2022, s. 96). Macaristanlı György de benzer tespitlerde bulunmuş, Türklerin camilerde de aynı sessizliği koruduğundan aynı durumun Hıristiyanlar için geçerli olmadığından bahsetmiştir (Macaristanlı György, 2009, s. 81). Bir başka seyyah ise genel olarak şu bilgileri aktarmaktadır: Süleymaniye Camisinde yedi ya da on kişilik gruplar halinde çocuklara bir hoca eşliğinde Kur'an öğretilmektedir. Hoca, bu öğrencilere bir soru sorduğunda büyük bir ciddiyetle ve dindar bir tavırla yanıt vermektedir. Bu ders esnasında ne bir kahkaha işitilmekte ne de bir şaka yapılmaktadır (Fontmagne, 2022, s. 148). Gerek din adamlarının gerekse de ibadet mekânı olan camilerde ibadet eden kişilerin sessizliği Osmanlı toplumunun hemen hemen her yerde aynı davranışı sergilediğini göstermektedir. Bunun yanında aynı sessizlik, kamu alanlarında da görülmektedir.

1855 ile 1858 yılları arasında İstanbul'da kalan Fransız yazar B. D. d. Fontmagne, bu süre zarfında Türkleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Fontmagne'nin dikkatini çeken bir özellik ise Türklerin sükûnete verdikleri önem ve bunu yaşamlarına tatbik etmeleri olmuştur. Diğer seyyahlara göre Türklerin sükûnetiyle ilgili en fazla bilgi paylaşan yazarın bu konuda verdiği bilgilere göre Türkler katiyen sesini yükseltmez. Ne denli az konuşursa o denli itibar görür. Öyle ki emir vermek için seslenmeyi değil, ellerini kullanmayı tercih ederler. Toplumun her kesimi buna göre hareket etmektedir. Örneğin ev sahipleri hizmetçilerinden karşılıklı bir sessizlik içinde itaat bekler. Bu seyyaha göre tüm İstanbul şehri dahi aynı sessizliğe ve sakinliğe sahiptir. Koskoca İstanbul'da istenmeyen hiçbir ses ve gürültü duyulmamaktadır. Akşam olduğunda İstanbul'da hayat bitmektedir. Gürültü patırtı, uzaktan gelen sesler kesilmekte; insanlar huzur içinde uyumaktadır. Aynı şekilde kamu alanları da bundan nasibini aldığını yine aynı seyyah bize aktarmaktadır. İstanbul çarşısının kalabalık olmasına karşın bir sessizlik hâkimdir. Çünkü Doğu insanı seslerini yükseltmekten imtina etmektedir. Haliç üzerindeki köprü her daim gelip geçenlerle dolup taşmasına karşın ne bir gürültü ne bir bağırıtı-çağırıtı ne de bir kavga olmaktadır. Fransız seyyah sadece bu bilgileri aktarmakla kalmamış, Türklerin her alanda sergilediği bu tutuma hayranlığını "Bütünüyle şarka has bir sükûnet." şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir. (Fontmagne, 2022, s. 49, 72, 91, 103, 123, 142). Fransız seyyahın Osmanlı başkenti İstanbul'un kendisi başta olmak üzere çeşitli kamusal alanlardaki Türklerin sessizliğine dikkat çekmesi, hatta bu duruma hayranlık duyması herhalde bir tesadüf olmasa gerek diye düşünüyoruz. Aynı durum, taşra ve göçerevli Türkmen taifesinde de görülmektedir.

1.2.2. Osmanlı Tebaası Göçerevli Türklerde ve Taşra Türklerinde Sükûnet

Bir dünya imparatorluğu olan Osmanlı'nın toprakları üç kitada yer almaktaydı. Osmanlı'nın tebaaları arasında her dinden, ırktan, mezhepten topluluklar olduğu gibi şehirli, köylü ve göçerevli Türkler de bulunmaktaydı. Bunlar; yaşam stiline ve uğraşlarına göre tarım, ticaret, hayvancılık, devlet hizmeti gibi çeşitli işlerle meşgul olmuşlardır. Durumlarına göre köşk, ev,

çadır, hatta dağ ve mağara gibi yerlerde yaşamışlardır. Bu denli farklı yaşam tarzı ve uğraşlarına karşın bazı temel davranışlarında ortak paydada buluştukları olmuştur ki bunlardan biri de çalışmamızın konusu olan sükûnettir. Bunu yine bu başlık altındaki Türkleri ziyaret eden ve bizzat tanık olan Batılı seyyahlardan ve yazarlardan öğreniyoruz. Osmanlı'nın kuruluşundan son zamanlarına kadar birçok seyyah bu duruma dikkat çekmiştir. Bunlardan biri, ajanlık yapmak amacıyla Anadolu'yu ve Osmanlı topraklarını ziyaret eden Bertrandon de la Broquiére'dir.

1432 yılında Kudüs'ten Anadolu'ya bir kervanla yola çıkan Bertrandon de la Broquiére, gerek yolculuk esnasında kendisine eşlik edenler içinde Türklerin de bulunduğu grubun gerekse de genel olarak Türklerin sükûneti hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Suriye üzerinden İstanbul'a doğru hareket eden seyyahın kervan yolculuğunda dikkatini çeken özellik ise şu olmuştur: Verilen molalardan sonra vurulan tokmak sesiyle herkes, tek kelime etmeden yerini almakta ve sıra halinde yola koyulmaktadır. Broquiére, bunun dışında Türklerin ne kadar sessiz bir toplum olduğuyula ilgili verdiği şu bilgi oldukça önemlidir. Verilen bu bilgiye göre bir Hristiyan ordugâhındaki birliklerden yüz silahlı adam, on bin Türk'ten daha fazla gürültü çıkarmaktadır (Bertrandon de la Broquiére, 2000, s. 156, 267). Seyyah, görüleceği üzere sadece Türklerin sükûnetine değinip geçmemiş, Türkler ile Batılıları Türklerin lehine olmak üzere kıyas dahi yapmıştır. Osmanlıda aynı sükûnet hali, bu seyyahtan yaklaşık dört yüz yıl sonra devam etmiştir. Bunu, XIX. Yüzyılda Osmanlı'yı ziyaret eden dört seyyahtan öğreniyoruz.

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı Türkleri arasında kalan İspanyol prenses C. T. Belgiojoso'nun Türklerin hayran kaldığı davranışlardan biri sükûnettir. Bu kadın seyyahın verdiği bilgilere göre Türk'e has suhulet ve sükûneti anlamak için Osmanlı köylülerini tarlada, çarşıda ya da bir kahvehanenin eşliğinde gözlemlemek gerekir. Türklerin değişmez sohbet konuları hasat, ekim, arpanın fiyatı, aileleridir. Hiç kimse sesini yükseltmez, latifelerini karşısındakini kıracak hatta yoracak kadar dahi ileri taşımaz. Diğer ulusların meraklı olduğu küfür ve kaba sözleri kimse ağzına almaz. Bunun dışında toplumun en alt kesimlerinde dahi kavgalara çok seyrek tesadüf edilir. Bir olay vuku bulduğunda Avrupa'daki toplanma mekânlarını genellikle kana bulayan şiddetli gösteriler, Türkler arasında nadir görülür. Türk erkeği, kendisini her çeşit aşağılık kaba kuvvetten koruyan insiyaki bir duyarlılığa haizdir. Tartışma olması halinde ise şikâyetlerini dile getirir veya sakin bir dille kendini savunur (Belgiojoso, 2023, s. 63, 137). Burada nakledilen bilgiler; Türklerin kavgaya, gürültüye, kan dökmeye hevesli olmadığını gösterdiği gibi Batılılar gibi anarşist bir ruha da sahip olmadığını da gözler önüne sermektedir. Osmanlı Türklerinin kavgacı olmadığına, sakin ve ağırbaşlı olduğuna bir başka seyyah daha dikkat çekmiştir.

1840'lı yıllarda İstanbul'da üç yıl kalan C. White, bir kahveci ile bir toptancının kavgasına şahit olur. Bu duruma çok şaşırarak White şaşkınlığını "Bu Osmanlıların halk arasında her zaman sergiledikleri sakin ve adaba uygun davranışlarına aykırı hareket ettiklerini gördüğüm ilk olaydı ve bir daha böyle bir olaya hiç tanık olmadım." sözleriyle dile getirmiştir (White, 2023, s. 203). White'nin bu sözlerinden ve şaşkınlığından Osmanlı Türklerinin sakin ve adabı muâşeret kurallarına uygun davranan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin bu özelliğine aynı yüzyılda dikkat çeken üçüncü seyyah Barkley'dir.

1878 yılında Anadolu'yu gezen Batılı seyyah Barkley, Eskişehir'de iken aldığı notlara göre Anadolu'da yerli halk diğerlerine göre oldukça zengin olmasına karşın bunların tek bir isteği var o da sessizliktir. Tüm köylü Türkler, kendi köylerine konan bir yabancı seyyahı ziyaret etmeleri halinde iyi ve sessiz davranırlar (Barkley, 2016, s. 75, 91). Türkler hakkında acımasız eleştirileri olan ve bunu açıkça eserinde dile getiren Barkley'in Türklerin bu özelliğini görmezden gelmemesi bir o kadar önemlidir. Başta Osmanlı devlet aygıtı olmak üzere Osmanlı'nın hemen hemen her kesimi hakkında eleştiri oklarını fırlatmaktan geri kalmayan Barkley, birçok Batılı hemşerilerinin hemfikir olduğu ele aldığımız konuya duyarsız kalmamış, açıkça dile getirmiştir. Türkler, sadece birbirlerine karşı değil, hayvanlara da aynı sakin davranışları sergilemişlerdir.

1852 yılında İstanbul'u ziyaret eden Fransız eleştirmen ve yazar T. Gautier'in aktardığı bilgilere göre Doğulular hayvanlara karşı çok yumuşak davranmaktadır. Hayvanlara kendilerini sevdirmektedir. Bu davranışlarından dolayı hayvanlar, onlara yaklaşmakta ve sokulmaktadır. Doğulular; Avrupalılar gibi gürültü, bağırma, devamlı olarak kahkahalarıyla hayvanları rahatsız etmezler (Gautier, 2018, s. 109). Nakledilen bu bilgiler, Osmanlı Türklerinin de içinde bulunduğu Doğu toplumu, hayvanlara karşı dahi aynı sakin ve ağırbaşlı tavrını bozmadığını göstermektedir. Zaten Osmanlı Türkleri, hayvanlara karşı oldukça nazik olmuşlardır⁶.

2. Osmanlı Dışındaki Türklerde Sükûnet

Türklerin en önemli özelliği göçerevli bir ulus olmasıdır. Osmanlı örneğinde olduğu gibi zamanla yerleşik yaşama geçseler⁷ de bazı Türkler uzun süre bu özelliğini devam ettirmişlerdir. Hatta Akkoyunlu, Karakoyunlu, Çobanoğulları, Celayililer gibi

⁶ Genelde Türklerin özelde ise Osmanlı Türklerinin hayvanlara karşı nazik davranışı, onlara karşı sevecen ve yardımsever tavrı ayrı bir çalışmayı hak edecek kadar önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

⁷ Hatta Osmanlı'daki bazı Türkler uzun süre göçerevli yaşamı sürdürmüşlerdir. Bunun en güzel örneği ise Çukurova ve Gâvur Dağı Türkmenleridir. Bu Türkmenler, zorunlu 1865 İskânî'ne kadar bu yaşam stilini devam ettirmişlerdir (Sansar, 2006, s. 52-79).

devlet kurmuş Türklerin büyük çoğunluğu göçerevli bir yaşam sürmekteydi (Khazanov, 2015: 397). Dünyanın muhtelif bölgelerine dağılmış olan bu göçerevli veya yarı göçereli Türkler, tıpkı yerleşik yaşama geçmiş Osmanlı Türkleri gibi bu meziyetlerini devam ettirmişlerdir. Bunu yine farklı bölgelerde yaşayan Türkleri ziyaret eden seyyahlardan, ilim insanlarının ve zamanın tarihçilerinin notlarından görebiliyoruz. XX. yüzyılın başında Moğolistan topraklarına araştırma için giden Finli bilim insanı G. J. Ramstedt'in orada tesadüf ettiği Türkmenlerin genel olarak her davranışının çok sakin olduğunu gözlemlemesi ve bunu ifade etmesi (Ramstedt, 2021, s. 149) Orta Asya'da yaşayan tüm Türklerin aynı davranışa haiz olduğunu ortaya koymaktadır. Daha da somutlaştırmak ve konuyu daha aydınlatmak adına Selçuklular, Timurlular, Kırgız Türkleri, Tuva Türkleri ve Teke Türkmenlerini ziyaret etmiş veya aralarında bulunmak zorunda kalmış Batılıların eserlerine bakmakta fayda var.

İlk olarak Selçukluların son zamanlarında Anadolu'yu ziyaret etmiş Hristiyan bir seyyah keşişin notlarına bakabiliriz. Bu seyyah keşişin bizzat tanık olduğu ve aktardığı bir hadise Türkmen kadınlarının hem dayanaklılığını hem de sükûnetini göstermesi açısından fevkalade önemlidir. Seyyahın seyahati sırasında (Çukurova'dan çıkıp Konya yoluna düştüğünde), develerin önünde hamile bir Türkmen kadını yürümektedir. Gece çöle vardıklarında, bu hamile Türkmen kadını, bu bebeği o denli sessiz bir şekilde doğurmuştur ki kafiledaki hiç kimse bu kadının çocuk doğurduğunun farkına bile varmamıştır. Sabah olduğunda seyyah ve beraberindekiler, küçük bebeği annesinin kollarında ağlar halde bulmuşlardır. Daha sonra ise sanki hiç doğum yapmamış gibi çocuğuyla birlikte yola devam etmiştir. Seyyah, bu durumu bir "mucize" olarak değerlendirmiştir (Ricoldus de Monte Cricus, 2022: 42). Takdir edilir ki doğum zor ve sancılı bir süreçtir. Bu kadar sancılı ve zor olan doğum sırasında bu Türkmen kadınının ağlama, bağırma, inleme gibi hiçbir ses çıkarmadan tam bir sessizlik içinde doğum yapması, seyyahın "mucize" dediğini doğrular niteliktedir. Bu durum, aynı zamanda Türkmen erkekleri gibi Türkmen kadınlarının da sükûnete önem verdiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu bireysel davranıştan sonra kalabalık ortamlardaki Türklerin sükûnetine devam etmek gerekirse Timurlenk ve ordusuyla devam edebiliriz.

Timurlenk'i ziyaret etmiş İspanyol elçisi R. G. d. Clavijo, bu konuda önemli denebilecek notlar bırakmıştır. Bu elçi; Timurlenk'in ordusunun hem disiplinli hem de tam bir sükûnet içinde olmasına, Timur'un Semerkant dışındaki ordugâhta en büyük kumandanın en küçük nefere kadar herkesin yerini bilip bulunduğunu, bunun yanında üç dört gün gibi kısa bir süre içinde yirmi bin çadır kurulduğunu söyleyerek dikkat çekmiştir (Clavijo, 2016, s. 176). Timur zamanı hakkında ilk elden bilgi veren ve Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bilgiler veren bu elçinin söylediklerine bakılırsa Emir Timur'un ordusunda mükemmel bir disiplinin ve aynı oranda bir ciddiyet ve derin huşunun olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz. Aynı huşu ve sükûnet Akkoyunlularda görülmektedir.

XV. yüzyılda Venedik elçisi göreviyle Uzun Hasan'ın huzuruna çıkan ve burada belli müddet kalan J. Barbaro, Uzun Hasan'ın mahiyeti ve halkının bir sefer sırasındaki sükûnetine şu şekilde dikkat çekmiştir: Uzun Hasan'ın ordusunda büyük bir kalabalık olmasına karşın sızlanan ve feryat eden tek bir kişi dahi yoktu (Josaphat Barbaro, 2005, s. 89). Her ne kadar Barbaro, bu durumu askerlerin sarhoş olmasına bağlasa da bu durum sarhoşluktan ziyade Türklerin genel tabiatından kaynaklanmaktadır. Zaten Barbaro kitabının başka bir yerinde Akkoyunluların pek fazla şarap içmediğini (Josaphat Barbaro, 2005, s. 82) söyleyerek bir bakıma kendi kendisiyle çelişkiye düşmüştür. Verilen bu bilgiler, gerek Osmanlı gerek Akkoyunlu gerekse de Timurlenk'in ordusunun tam disiplin ve derin bir vakur içinde olduğunu göstermektedir. Aynı durum tam bir göçerevli yaşam süren Moğollar için de geçerlidir. Bu konuda Marco Polo ve P. Carpini'ye kulak verelim.

Kubilay Han'ı ziyaret eden Marco Polo, Moğol halkının kağanlarına karşı oldukça saygılı olduğuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: Halktan kimseler veya beyler Kubilay Han'ın bulunduğu yere yarım mil yaklaşınca kendilerine mütevazi, yumuşak ve huzurlu bir görünüm vererek saygılarını belirtirler. Bundan sonra mümkün mertebe sessiz davranırlar. Aynı davranışı kadınlar da sergilemektedir. Moğollarda on, yirmi kadın bir araya gelse bile sessizce, karşılıklı anlayışı bozmadan görüşürler. Birbirlerini incitecek bir dil kullanmazlar. (Marco Polo, 2017, s. 58, 105). XIII. yılın ortalarına doğru Moğolları ziyaret eden P. Carpini de Marco Polo'nun verdiği bilgileri destekleyen, onaylayan malumatlar aktarmaktadır. Carpini'nin aktardığı bilgilere göre Moğolların tıpkı Türkler gibi sakin bir mizaca sahip oldukları çok içip sarhoş olmalarına karşın aralarında ister sözlü isterse de fiili olsun, kavga etmemelerinden anlaşılmaktadır (Plano Carpini, 2018, s. 62). Bu iki seyyahın naklettiği bu veriler, Moğollarda ister üst kesim isterse alt kesim olsun nerede olursa olsun aynı davranışı sergilediğini teyit etmektedir. Bunun dışında göçerevli ve taşra Türklerinin de aynı davranışı sergiledikleri görülmektedir. Bu konuda Safevileri örnek verebiliriz.

İran'da Safeviler zamanında, bir kişi bir soylunun yanındaysa hiç kıpırdamadan yerinde durmalıdır. Yerinde kıpırdamadan duranlar için deli veya Frenk denmektedir. Çünkü onlara göre Avrupalılar, yerlerinde kıpırdamadan duramamaktadır. Bu yüzden bu adlandırmayı yapmaktadırlar (Jean Chardin, 2022, s. 388). Tebaasının ve yönetici kesiminin büyük çoğunluğu Türk olan Safeviler, adabı muâşeret kurallarına riayet etmekte, buna uymayanları ise kınamaktadırlar. Burada dikkat çeken bir

diğer husus ise Batıların, Türkler ve İranlılar gibi tam bir vakur davranış içinde bulunmadığına yapılan göndermedir. Bu da sükûnet, vakur duruş gibi tutumlar bakımından Batılı toplumlar ile Doğu toplumları arasındaki dağlar kadar büyük olan farkı bir kez daha net olarak gözler önüne sermektedir. Orta Asya'dan devam edecek olursak sırasıyla Kırgız ve Tuva Türkleriyle devam edebiliriz.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Orta Asya'ya seyahat eden Fransız gezgin-araştırmacı G. Bonvalot, seyahat esnasında bir ırmaktan aşağı inerken hayvanlardan biri tökezler ve devrilir. Kırgızlar, bu hayvanı tekrardan ayağa kaldırmak için ne bir küfür ne de bir şiddete başvurmuştur. Kırgızların bu hayvanı sakince kaldırmaları Fransız seyyahın dikkatini çekmiş olmalı ki eserinde bunu atlamamış, ayrıntılarıyla dile getirmiştir (Bonvalot, 2015, s. 18-19). Aynı sakın ve vakur davranış Tuva Türklerinde de görülmektedir. Tuvalarda vefat eden kişi toprağa verilirken gürültü edilmez. Evlerin yanında ısıklı çalmak yasak olduğu gibi bağırıp çağırmak da bütünüyle yasaktır. Bunun dışında yağmur yağarken, şimşek çakarken, gök gürlerken küçük çocukların gürültü patırtı yapmalarına, misafir geldiğinde küçük çocukların yaramazlık yapmasına müsaade etmedikleri gibi bir kadın doğum yaptığı esnada gürültü yapmazlar, yüksek sesle konuşmazlar (Kenin-Lopsan, 2019, s. 62-63, 68, 72, 207). Nakledilen bu bilgiler, Tuvalarda her kesimin sükûta önem verdiğini göstermektedir. Dahası Tuvaların daha küçükten çocuklara "Ağaç yaş iken eğilir." atasözü gereğince saygılı, edepli olmasını öğrettiği gibi adabı muâşeret kurallarından sükûneti de çocuklarına özümsettirdiği görülmektedir. Son olarak Horasan'daki Teke Türkmenlerine değinelim.

1860-61 yıllarında on dört ay Harezmi dolaylarında yaşayan Teke Türkmenlerine esir düşen Fransız subayı Henri de Blocqueville'nin gözlemediği ve şahit olduğu bilgilere göre Teke Türkmenlerinin yemek adabını oldukça iyi bildiği yemek yerken konuşmamasından anlaşılmaktadır. Teke Türkmenleri bir araya geldiklerinde de aynı sessizliği sürdürmektedir. Örneğin, akşamları bir baksıyı dinlemek için bir araya geldiklerinde bu derin sükûneti görürüz. Dütar çalıp türkü söyleyen ve hikâye anlatan baksılar icrasına başladıktan sonra icra ortamında bulunan herkes adeta nefes almaksızın baksıyı dinler. Baksıyı dinleyen Teke Türkmenleri sanki büyülenmiş gibi olurlar. Bu icralar, sabaha dek sürer (Blocqueville, 1986, s. 57, 70-73).

Sonuç

Resmi tarihin dışında Türk tarihi ve kültürü hakkında önemli bilgiler veren kaynakların biri de seyahatnamelerdir. Faklı yüzyıllarda Türkleri ziyaret eden seyyahlar; seyahatname türünün icabı tanık olduğu, gözlemediği olayları, durumları, nesnelere ele aldığı gibi kendilerine ilginç görünen, kendilerinin dikkatini çeken hadiseleri de not almışlardır. Özellikle de halkın sosyo-kültürel yapısı hakkında tanık olduğu olaylar disiplinimiz olan Türk halkbilimi açısından emsalsiz bilgiler vermektedir. Çünkü bu bilgiler, resmi tarihçiler gibi sadece devletin tepesini teşkil eden kişilerle sınırlı olmayıp onların da içinde dâhil olduğu en zirvedeki kişilerden en sıradan insana kadar her kesimden kişileri kapsamaktadır. Bu yönüyle seyyahların tuttuğu notlarda sıradan vatandaşların maddi ve manevi kültürü hakkında bilgilere tesadüf edilmektedir. Örneğin 1878 yılında Osmaniyeli'nin nüfusunu ve arazi fiyatlarını bir seyyahattan öğreniyoruz. Bir başka örnek daha vermek gerekirse 1850'li yıllarda herkesin korkuyla andığı Gâvurdağı (Osmaniye) hâkimi Küçükalioğullarının oldukça misafirperver olduklarını, Gâvurdağı Türkmenlerinin eşlerine ne denli düşkün olduğunu yine seyyahlardan öğrenmekteyiz. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. İşte, seyyahlar bunun gibi resmi tarihte bulamayacağımız birçok bilgiye değinmişlerdir. Bu bilgilerden biri de Türklerin sükûnetidir. Türkleri ziyaret etmiş birçok seyyah, bu konuda en üst kesimden en alt kesimine kadar Türklerin sükûneti hakkında oldukça önemli bilgiler vermişlerdir ki zaten çalışmamızın konusunu da buna dayanmaktadır.

Orta Asya'dan dünyanın farklı yerlerine göç eden, buldukları yerlerde farklı kültürlerle, dinlerle temas içinde olan, kimi yerleşik kimisi köylü ve göçerevli bir yaşam sürmüş olan Türkler, bazı temel hususiyetlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Korumayı başardıkları bu hususlardan biri de adabı muâşeret kuralları içinde değerlendirebileceğimiz sessizlik, sakinlik, kısaca sükûnettir. İster Müslüman olsun ister başka din ve inanç sistemine haiz olsun geçmişten günümüze Türkler, bu özellikleriyle ön plana çıkmışlardır. Bu sükûnet halinin devletin tepesinden tabana kadar her kesim için geçerli olduğu görülmüştür. Özellikle de birçok Batılı seyyahın hemfikir olduğu gibi çok kalabalık olan ortamlarda tam bir sessizliğin hâkim olduğu, aynı muadil şartlarda Batıların bu konuda Türklerle kıyas yapılamayacak kadar geride olduğu, Batılılar başta olmak üzere Türklerin kaba, kavgacı, patavatsız gibi önyargılara sahip olan pek çok toplumun görüşünün aksine Türklerin bu görüşlerin zıddı bir haleti ruhiyeye sahip olduğu görülmüştür.

Türklerin yaşamlarının her alanda bu sakın ve yumuşak kişiliğini sergilemesinin nedenleri arasında İslam dininin önemli bir payı olmakla birlikte tek paya sahip olmadığını İslam dinine henüz dâhil olmadığı zamanlarda Türkler ve Moğolların hemen hemen benzer davranışlar sergilemesinden anlayabiliyoruz. Bunun dışında yukarıda bahsettiğimiz gibi çalışmamızın hacimsel sınırlılığı yüzünden burada yer vermediğimiz, ancak başka bir çalışmada ele almayı düşündüğümüz Türk folklorunun gerek atasözleri, gerek türküler gerek halk hikâyeleri gibi birçok türünde ele aldığımız konunun yansımalarına rastlanması da bunu doğrulamaktadır. Biz, Türklerin bu davranışının temelini göçerevli yaşamda aranması düşüncesindeyiz. Nasıl ki

Türklerin ordu-millet anlayışı, cihan mefkûresi gibi birçok hususiyetinin temeli Orta Asya'daki bu yaşam biçiminden kaynaklanmışsa ve günümüze kadar kesintisiz devam etmişse kanaatimizce Türklerin bu sakin ve sessiz halinin temeli de göçerevli yaşam biçiminde aranmalıdır. Bu görüşümüzün kesin bir mutabakat halini alması için haliyle bu konuda yapılacak birçok çalışmanın sonuçlarının görülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Barkley, H. C. (2016). *Anadolu ve Ermenistan'a yolculuk* (N. Demir, Çev.). Köprü Kitapları.

- Belgiojoso, C. T. (2023). *Küçük Asya ve Suriye seyahatnamesi* (M. Awad, Çev.). Selenge Yayınları.
- Bertrandon de la Broquière (2000). *Denizsızı seyahat* (Ch. Schefer, Ed., İ. Arda, Çev.). Eren Yayıncılık.
- Blocqueville, H. d. (1986). *Türkmenler arasında* (R. Akdemir, Çev.). Başbakanlık Matbaası.
- Bonvalot, G. (2015). *Orta Asya'ya seyahat-Moskova'dan Türkistan'a-* (M. R. Uzmen, Fransızcadan çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Chesneau, J. (2022). *D'Aramon seyahatnamesi* (I. Everdi, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Clausier du Loir (2021). *Du Loir seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde bir Fransız seyyahın maceraları* (M. Daş, Çev.). Yeditepe yayınları.
- Çimke, H. (2021). *Osmanlı ve Avrupa topraklarında beş Gürcü seyyah ve seyahatnameleri (XVIII. ve XIX. yüzyıl) Sulhan Saba Orbeliani/Timote Gabaşvili/İona Gedevanişvili/Giorgi Avalişvili/Giorgio Eristavi* (H. Çimke, Derleyen ve Gürcüce Aslından çev.). Selenge Yayınları.
- Dalle, I. (2013). *Türkler arasında bir Avrupalı: Auger Ghiselin de Busbecq (1521-1591)* (R. Uzmen, Fransızcadan çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Davenport, H. (2020). *Sultan'ın İradesi'yle asil atların peşinde* (R. Kankal, Çev.). Yazıgen Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Fontmagne, B. D. d. (2022). *Kırım Harbi sonrasında İstanbul günleri (1855-1858) II. İmparatorluk Dönemi'nde İstanbul'daki Fransız sefaretni ziyaret* (İ. Yerguz, Çev.). Selenge Yayınları.
- Garnett, L. M. J. (2017). *Osmanlı toplumunda dervişler ve Abdallar* (H. Öz, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Gautier, T. (2018). *İstanbul dünyanın en güzel şehri* (N. Yiğitler, Çev.). Profil Kitap.
- Gibbons, H. A. (2017). *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu* (R. H. Özden, Çev.). Altınordu Yayınları.
- Jean Chardin (2022). *Chardin seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673* (S. Yerasimos, Ed., A. Meral, Çev.). Kitap Yayınevi.
- John Covel (2017) *Bir papazın Osmanlı günlüğü: saray merasimler gündelik hayat* (N. Özmelek, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Johnstone, H. A. M. B. (2009). *Türkler Karakterleri, Terbiyeler, Müesseseleri* (H. Çelik, Çev.). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Josaphat Barbaro (2005). *Anadolu'ya ve İran'a seyahat* (T. Gündüz, Çev. ve notlar). Yeditepe Yayınevi.
- Joseph de Tournefort (2013). *Tournefort seyahatnamesi II. cilt* (S. Yerasimos, Ed., A. Berktaş, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Karamustafa, A. T. (2023). *Tanrının kurtarılmaz kulları: İslam dünyasında derviş toplulukları (1200-1550)* (R. Sezer, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Kenin-Lopsan, M. (2019). *Tuvaların gelenekleri* (İ. Tosun, Aktaran). Bengü Yayınları.
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve dış dünya* (Ö. Severen, Çev.). Doğu Kütüphanesi.
- Laventa, R. H. ve Schultz, E. A. (2018). *Kültürel antropoloji temel kavramlar* (D. İşler ve O. Hayırlı, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Macaristanlı György (2009). *Türkler: Türklerin gelenekleri, görenekleri ve hinlikleri üzerine bir inceleme* (L. A. Özcan, Çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Marco Polo (2017). *Marco Polo'nun geziler kitabı* (Ö. Güngören, Çev.). Yol Yayıncılık.
- Moltke, H. V. (2015). *Moltke'nin Türkiye mektupları* (H. Örs, Çev.). Remzi Kitapevi.
- Özön, M. N. (1987). *Osmanlıca Türkçe sözlük*. İnkılâp Kitabevi.
- Pedro (1995). *Pedro'nun zorunlu İstanbul seyahati: 16. yüzyılda Türkler'e esir düşen bir İspanyol'un anıları* (F. Carım, Çev.). Güncel Yayıncılık.
- Pierre Belon (2022). *Pierre Belon seyahatnamesi İstanbul ve Anadolu gözlemleri (1546-1549) Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya, Bursa* (H. Yalın, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Plano Carpini (2018). *Moğolistan seyahatnamesi: 13. yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya yolculuk* (E. Ayan, Tercüme ve notlar). Kronik Kitap.

Püsküllüoğlu, A. (2004). *Öz Türkçe sözlük*. Akadaş Kitabevi.

Ramstedt, G. J. (2021). *Doğuya seyahat (1898-1912)* (S. M. Arçın, Çev. ve haz.). Kitapevi Yayınları.

Ricaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlihazırının tarihi (XVII. yüzyıl)* (H. İnalçık-N. Özyıldırım, Çev.). Türk Tarih Kurumu.

Ricoldus de Monte Cricus (2022). *Doğu seyahatnamesi bir Dominikan keşişin Anadolu ve Ortadoğu yolculuğu* (A. D. Altunbaş, Çev.). Kronik Kitap.

Ruy González de Clavijo (2016). *Timur devrinde Kadis'ten Semerkand'a seyahat* (Ö. R. Doğrul, Çev.). Köprü Kitapları.

Salomon Schweigger (2004). *Sultanlar kentine yolculuk 1578-1581* (S. T. Noyan, Çev.). Kitap Yayınevi.

Sansar, M. F. (2006). *Fırka-i Islâhiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*. Hasret Ofset Matbaacılık.

White, C. (2023). *İstanbul'da üç yıl: Türklerin örf ve âdetleri, 1841-1844 I. cilt* (Z. Rona, Çev.). Kitap Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (erişim tarihi: 20.03.2024).

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 18.04.2024).

<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=> (erişim tarihi: 11.06.2024).